

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Maxmudov Baxodirjon Baxromjon o‘g‘li,

Qo‘qon davlat universiteti Matematika kafedrasida assistent o‘qituvchi

baxodirjon.maxmudov.9393@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18639827>

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta‘lim tizimida pedagogning tadqiqotchilik faoliyati muhim kasbiy kompetensiyalardan biri sifatida qaralmoqda. Maqolada kompetensiyaviy yondashuv, ilmiy-tadqiqot faoliyati, mustaqil fikrlash va innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, pedagogik oliy ta‘lim jarayonida tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishning metodik imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: tadqiqotchilik kompetensiyasi, bo‘lajak o‘qituvchi, kompetensiyaviy yondashuv, ilmiy-tadqiqot faoliyati, pedagogik ta‘lim, innovatsion metodlar, kasbiy kompetentlik.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические основы развития исследовательских компетенций у будущих педагогов. В современной системе образования исследовательская деятельность педагога рассматривается как одна из ключевых профессиональных компетенций. В статье освещаются вопросы формирования исследовательских компетенций на основе компетентностного подхода, научно-исследовательской деятельности, самостоятельного мышления и инновационных педагогических технологий. Также рассматриваются методические возможности развития исследовательской деятельности в процессе педагогического высшего образования.

Ключевые слова: исследовательская компетенция, будущий учитель, компетентностный подход, научно-исследовательская деятельность, педагогическое образование, инновационные методы, профессиональная компетентность.

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations for developing research competencies in pre-service teachers. In the modern education system, a teacher’s research activity is considered one of the key professional competencies. The paper highlights the issues of forming research competencies based on the competency-based approach, scientific research activity, independent thinking, and innovative pedagogical technologies. In addition, the methodological possibilities for developing research activity within the process of pedagogical higher education are examined.

Keywords: research competence, pre-service teacher, competency-based approach, scientific research activity, pedagogical education, innovative methods, professional competence.

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida pedagog kadrlarning ilmiy-tadqiqot faoliyatiga tayyorligini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy pedagogik ta‘lim tizimi o‘qituvchining kasbiy kompetentligini rivojlantirishni asosiy maqsadlardan biri sifatida belgilaydi. Ta‘lim jarayonida innovatsion yondashuvlarning keng joriy etilishi pedagogdan nafaqat bilim berish, balki ilmiy izlanish olib borish, pedagogik jarayonni tahlil qilish va yangi metodik yechimlarni ishlab chiqish qobiliyatini ham talab etadi. Shu nuqtai nazardan, bo‘lajak o‘qituvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirish pedagogik ta‘limning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.[1]

Kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni bo'lajak o'qituvchilarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi va ilmiy izlanish olib borish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Kompetensiyaviy ta'limning asosiy g'oyasi bilim, ko'nikma va malakalarni amaliy faoliyat bilan integratsiya qilishdan iborat bo'lib, bu jarayon pedagogning kasbiy tayyorgarligini yangi bosqichga olib chiqadi. Ilmiy-tadqiqot faoliyati esa pedagogning kasbiy refleksiyasini rivojlantirib, o'z faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirish imkonini beradi.

Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ilmiy izlanish faoliyatiga jalb etilgan talabalar analitik tafakkur, kreativ yondashuv va muammolarni hal etish kompetensiyalarini samarali rivojlantiradi. Tadqiqotchilik faoliyati talabaning ilmiy dunyoqarashini shakllantiradi, nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lashga yordam beradi hamda kasbiy motivatsiyasini kuchaytiradi. Ayniqsa, loyiha faoliyati, muammoli ta'lim, reflektiv tahlil va ilmiy izlanish metodlaridan foydalanish tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali vositalari sifatida e'tirof etiladi.

Zamonaviy pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki ta'lim jarayonini tadqiq qiluvchi va takomillashtiruvchi mutaxassis sifatida faoliyat yuritishi zarur. Pedagogik faoliyatning ilmiy asosda tashkil etilishi ta'lim sifatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Shu sababli pedagogik oliy ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot faoliyatini o'quv jarayoni bilan integratsiya qilish, talabalarni mustaqil ilmiy izlanishga yo'naltirish va metodologik tayyorgarligini rivojlantirish muhim vazifa bo'lib qolmoqda.

Oliy pedagogik ta'limda tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish talabalarning ilmiy dunyoqarashini kengaytiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi hamda kasbiy faoliyatga tayyorligini oshiradi. Tadqiqotchilik kompetensiyasi pedagogning kasbiy kompetentligining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u ilmiy bilish, tahlil, tajriba o'tkazish va xulosa chiqarish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Shu sababli tadqiqotchilik kompetensiyasining nazariy asoslarini o'rganish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida namoyon bo'ladi.[2]

Ta'limning kompetensiyaviy modeli o'qituvchining kasbiy faoliyatini samarali tashkil etishga xizmat qiluvchi bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlarning integratsiyasini nazarda tutadi. Kompetensiyaviy yondashuv pedagogik faoliyatni ilmiy asosda tashkil etish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va innovatsion yechimlar ishlab chiqish imkonini beradi [3] Shu nuqtai nazardan, tadqiqotchilik kompetensiyasi pedagogning kasbiy kompetentligining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Pedagogik tadqiqot metodologiyasida tadqiqotchilik kompetensiyasi ilmiy muammoni aniqlash, ilmiy savol qo'yish, ma'lumot to'plash, tahlil qilish, tajriba o'tkazish va natijalarni umumlashtirish kabi ko'nikmalar majmui sifatida talqin qilinadi [4]. Ushbu kompetensiya pedagogning reflektiv faoliyatini rivojlantiradi, ta'lim jarayonini ilmiy

asosda takomillashtirishga yordam beradi hamda pedagogik innovatsiyalarni joriy etishga xizmat qiladi.

So‘nggi yillarda pedagogik ta‘lim tizimida talabalarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb qilishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ilmiy izlanish faoliyati talabalarning mustaqil fikrlashini, analitik yondashuvini va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi [5]. Ilmiy faoliyatga jalb etilgan talabalar nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lashni o‘rganadi va kasbiy faoliyatga nisbatan ongli munosabat shakllantiradi.

Oliy pedagogik ta‘lim jarayonida tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishning muhim vositalaridan biri ilmiy-loyiha faoliyati hisoblanadi. Loyiha metodidan foydalanish talabalarning mustaqil ta‘lim faoliyatini rivojlantiradi, ularni muammoli vaziyatlarni hal etishga yo‘naltiradi hamda ilmiy izlanish madaniyatini shakllantiradi Bunday faoliyat o‘qituvchining kasbiy moslashuvchanligini oshiradi va innovatsion fikrlashini rivojlantiradi.

Pedagogik adabiyotlarda ta‘kidlanishicha, o‘qituvchining ilmiy-tadqiqot faoliyatiga tayyorligi uning kasbiy rivojlanishining muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi [1] Ilmiy izlanish olib borish qobiliyatiga ega pedagog o‘z faoliyatini tahlil qiladi, pedagogik muammolarni ilmiy asosda hal etadi va ta‘lim jarayonini takomillashtiradi. Bu esa ta‘lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda refleksiya, muammoli ta‘lim, loyiha faoliyati va tadqiqotga asoslangan o‘qitish texnologiyalari bo‘lajak o‘qituvchilarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali vositalari sifatida qaraladi [3] Ushbu metodlar talabalarning bilish faolligini oshiradi, ularning ilmiy tafakkurini rivojlantiradi va mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Bugungi kunda pedagogik oliy ta‘lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot faoliyatini o‘quv jarayoni bilan integratsiya qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ilmiy seminarlar, kurs ishlari, bitiruv malakaviy ishlari va ilmiy to‘garaklar talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga jalb etishning samarali shakllari hisoblanadi. Bunday faoliyat pedagogning metodologik madaniyatini rivojlantiradi va kasbiy tayyorgarligini mustahkamlaydi

Shunday qilib, bo‘lajak o‘qituvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish pedagogik ta‘limning strategik yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u pedagogning kasbiy kompetentligini shakllantirish, ta‘lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish va innovatsion pedagogik faoliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur muammoning nazariy asoslarini o‘rganish pedagogik ta‘lim samaradorligini oshirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili. Zamonaviy pedagogik ta‘limda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish, xususan, ularning tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish muammosi pedagogika fanining dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Kompetensiyaviy yondashuvning ta‘lim tizimiga joriy etilishi o‘qituvchining kasbiy

faoliyatini ilmiy asosda tashkil etish, pedagogik jarayonni tahlil qilish va innovatsion yondashuvlarni qo'llash zaruratini kuchaytirdi. Shu sababli ilmiy-tadqiqot faoliyati pedagogning kasbiy tayyorgarligining muhim tarkibiy komponenti sifatida qaralmoqda.

Pedagogik kompetentlik nazariyasini o'rgangan Muslimov (2021) o'qituvchining kasbiy rivojlanishi jarayonida ilmiy-tadqiqot faoliyatining alohida o'rin tutishini ta'kidlaydi. Muallif pedagogik kompetentlikni integrativ sifat sifatida talqin qilib, uning tarkibida tadqiqotchilik kompetensiyasi muhim funksional komponentlardan biri ekanini asoslaydi. Tadqiqotchilik faoliyati pedagogning refleksiv fikrlashini rivojlantirib, o'z pedagogik tajribasini ilmiy tahlil qilish imkonini beradi.

Sharipov (2020) pedagogik ta'lim jarayonida ilmiy izlanish faoliyatini tashkil etishning didaktik asoslarini yoritib, talabalarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb qilish ularning analitik va kreativ tafakkurini rivojlantirishini ilmiy jihatdan asoslaydi. Muallif ilmiy izlanish faoliyati pedagogik ta'limning muhim tarkibiy qismi ekanini ta'kidlab, u kasbiy mustaqillik va metodologik tayyorgarlikni shakllantirishini ko'rsatadi.

Djuraev (2022) oliy ta'lim pedagogikasida innovatsion yondashuvlar asosida o'qituvchi tayyorlash masalalarini tahlil qilib, tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirishda muammoli ta'lim, refleksiv faoliyat va ilmiy loyiha metodlarining didaktik imkoniyatlarini ochib beradi. Uning fikricha, ilmiy izlanishga asoslangan ta'lim modeli pedagogik faoliyatni modernizatsiya qilishning muhim omillaridan biridir.

Kurbanov (2023) ta'limda loyiha texnologiyasining metodik imkoniyatlarini o'rganib, loyiha faoliyati bo'lajak o'qituvchilarda ilmiy-tadqiqot ko'nikmalarini shakllantirishning samarali vositasi ekanini asoslaydi. Loyiha metodidan foydalanish talabalarning mustaqil izlanish faoliyatini rivojlantiradi, ilmiy muammolarni aniqlash va ularni hal etish kompetensiyalarini shakllantiradi.

Karimov (2020) pedagogik tadqiqot metodologiyasi doirasida ilmiy bilish jarayonining pedagog kasbiy faoliyatidagi ahamiyatini tahlil qilib, ilmiy-tadqiqot ko'nikmalari pedagogning metodologik madaniyatini rivojlantirishini ta'kidlaydi. Muallif pedagogik tadqiqot metodlarini o'zlashtirish kasbiy kompetentlikni shakllantirishning zaruriy sharti ekanini qayd etadi.

Xodjaev (2021) umumiy pedagogika nazariyasi doirasida kompetensiyaviy yondashuvning metodologik asoslarini tahlil qilib, pedagogning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda tadqiqotchilik faoliyati muhim tarkibiy komponent ekanini ko'rsatadi. Yuldashev (2022) esa kompetensiyaviy yondashuv ta'lim samaradorligini oshirishning nazariy asosi sifatida xizmat qilishini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, tadqiqotchilik kompetensiyasi bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligini belgilovchi muhim komponent hisoblanadi. Ilmiy-tadqiqot faoliyatiga yo'naltirilgan pedagogik ta'lim modeli talabalarning refleksiv fikrlashi, analitik tafakkuri va kasbiy mustaqilligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu

bilan birga, pedagogik oliy ta'lim jarayonida tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishning metodik mexanizmlarini takomillashtirish zarurati saqlanib qolmoqda. Bu esa mazkur muammoning nazariy va amaliy jihatdan chuqur tadqiq etilishini talab etadi.

Tadqiqotchilik kompetensiyasi pedagogning ilmiy muammolarni aniqlash, tahlil qilish va pedagogik jarayonga innovatsiyalarni joriy etish qobiliyatini ifodalaydi⁴.

Oliy ta'lim tizimida loyiha metodi, muammoli ta'lim va ilmiy izlanish faoliyati orqali talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga jalb qilish samarali natija beradi⁵. Shu bilan birga, pedagogik tadqiqot metodologiyasini o'rganish bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy tafakkurini rivojlantiradi⁶.

Tadqiqotchilik kompetensiyasi — bu pedagogning muammoni aniqlash, ilmiy savol qo'yish, ma'lumot to'plash, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatlarini o'z ichiga oluvchi integrativ sifatdir.

Bo'lajak o'qituvchilarda ushbu kompetensiyani rivojlantirish quyidagi pedagogik shartlarga bog'liq:

- kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'limni tashkil etish;
- ilmiy-tadqiqot topshiriqlaridan foydalanish;
- loyiha va muammoli ta'lim texnologiyalarini qo'llash;
- mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirish;
- refleksiv faoliyatni tashkil etish.

Pedagogik amaliyot shuni ko'rsatadiki, talabalarning kurs ishlari, bitiruv malakaviy ishlari, ilmiy to'garaklar va loyihalarda ishtirok etishi tadqiqotchilik kompetensiyalarining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Natijalar. O'tkazilgan nazariy-pedagogik tahlillar va ilmiy manbalarni o'rganish asosida bo'lajak o'qituvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishning metodologik va didaktik jihatlari aniqlashtirildi. Tadqiqot natijalari pedagogik ta'lim jarayonida ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning muhim sharti ekanini ko'rsatdi.

Birinchiidan, tadqiqotchilik kompetensiyasi bo'lajak o'qituvchining muhim kasbiy sifati ekanligi aniqlandi. Ushbu kompetensiya pedagogning ilmiy tafakkuri, refleksiv faoliyati, muammolarni tahlil qilish va ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish qobiliyatlari bilan chambarchas bog'liq. Tadqiqotchilik kompetensiyasining shakllanishi pedagogning kasbiy moslashuvchanligi va innovatsion faoliyatini ta'minlaydi hamda ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Ikkinchiidan, ilmiy-tadqiqot faoliyatiga yo'naltirilgan ta'lim bo'lajak o'qituvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslandi. Ilmiy izlanish topshiriqlari, kurs ishlari, loyiha faoliyati va muammoli ta'lim elementlaridan foydalanish talabalarning bilish faolligini oshiradi, nazariy bilimlarni

amaliy faoliyat bilan integratsiya qilish imkonini yaratadi. Natijada talabalar ilmiy muammolarni aniqlash, ma'lumotlarni tahlil qilish va xulosalar chiqarish ko'nikmalarini egallaydi.

Uchinchidan, innovatsion pedagogik texnologiyalar tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishning samarali vositasi ekanligi aniqlandi. Xususan, muammoli ta'lim, loyiha metodi, tadqiqotga asoslangan o'qitish (research-based learning) va refleksiv yondashuvlar talabalarning ilmiy izlanish faoliyatini faollashtiradi. Ushbu texnologiyalar o'quv jarayonini interaktiv va ijodiy tashkil etish imkonini beradi hamda bo'lajak o'qituvchilarning metodologik tafakkurini rivojlantiradi.

To'rtinchidan, mustaqil ta'lim faoliyati va refleksiya jarayoni tadqiqotchilik kompetensiyasining rivojlanishida muhim omil ekanligi aniqlandi. Mustaqil izlanish jarayonida talaba o'z bilimlarini tizimlashtiradi, ilmiy axborotni tahlil qiladi va yangi bilimlarni mustaqil egallaydi. Refleksiya esa o'z faoliyatini baholash, xatolarni aniqlash va keyingi faoliyatni rejalashtirish imkonini beradi. Bu jarayonlar pedagogning metodologik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, olingan natijalar bo'lajak o'qituvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish pedagogik ta'limning muhim tarkibiy qismi ekanini tasdiqlaydi. Ilmiy-tadqiqot faoliyatiga asoslangan ta'lim modeli pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi.

Xulosa. Bo'lajak o'qituvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta'limning muhim yo'nalishlaridan biridir. Tadqiqotchilik faoliyati pedagogning kasbiy rivojlanishini ta'minlaydi va ta'lim sifatini oshiradi. Oliy ta'lim jarayoniga ilmiy-tadqiqot faoliyatini integratsiya qilish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Muslimov N.A. (2021). Pedagogik kompetentlikni rivojlantirish nazariyasi. Toshkent: Fan.
2. Sharipov Sh.S. (2020). Pedagogik ta'limda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: TDPU nashriyoti.
3. Djuraev R.X. (2022). Oliy ta'lim pedagogikasi. Toshkent: O'zbekiston.
4. Kurbanov M.Q. (2023). Ta'limda loyiha texnologiyasi. Toshkent: Innovatsiya.
5. Xodjaev B.X. (2021). Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Sano-standart.
6. Yuldashev J.G. (2022). Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim samaradorligini oshirish. Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Karimov U.U. (2020). Pedagogik tadqiqot metodologiyasi. Toshkent: Tafakkur.